

MAM GEN WOLNOŚCI

Zeszyt dydaktyczny

Drogi Czytelniku, Szanowni Państwo,

dzisiejszy świat stawia przed nami wiele nowych wyzwań. Na naszych oczach przechodzimy z ery opartej na przywiązaniu do pracy fizycznej, ziemi i granicach, do nowej rzeczywistości świata intelektu, globalizacji i internetu. Potrzebujemy nowych struktur i rozwiązań na nowe czasy. Na czym je oprzeć, jak je budować? Skąd czerpać wzorce? To pytania, które dziś przed nami stoją.

Według mnie niezwykle istotne jest, aby odpowiadając na rysujące się wyzwania, nie zapominać o tożsamości i historii, czyli o tym, co ukształtowało naszego ducha i postawę. Pamiętajmy, że naszą polską, narodową cechą było przez wieki pragnienie wolności, suwerenności i możliwości samostanowienia, był nią swoisty Gen Wolności.

Nasze bogate doświadczenie ponadtysiącletniej państwowości pokazuje, jak z wolnością potrafilimy sobie pięknie radzić, ale uczy nas również, do czego prowadzi jej nadużywanie i anarchia. Polska historia pokazuje, jak o wolność walczyliśmy oraz dlaczego ta wolność była nam odbierana. Zastanówmy się nad tym sami, ale też w rozmowie z rodzicami, kolegami i nauczycielami. Pomyślmy, jakie wnioski z naszej historii możemy wyciągnąć.

Niech refleksja nad historią naszego kraju, widzianą przez pryzmat hasła „wolność”, pomoże nam w odpowiedzi na pytania stawiane dziś i w przyszłości.

Tego Państwu życzę.

Drodzy Nauczyciele,

trzymacie Państwo w rękach zeszyt dydaktyczny wydany w ramach akcji „Gen Wolności” przez Fundację „Instytut Lecha Wałęsy”. Książka ta jest uzupełnieniem zeszytu edukacyjnego przygotowanego z myślą o uczniach ostatnich klas szkół podstawowych, gimnazjów i szkół średnich.

Szykując tę publikację, chcieliśmy przede wszystkim podsunąć kilkanaście pomysłów na – naszym zdaniem – atrakcyjne lekcje wykraczające poza standardowy wykład historyczny. Pragnęliśmy również, już choćby poprzez dobór tematów, zwrócić uwagę na najważniejsze według nas wydarzenia w historii Polski związane z zagadnieniem wolności.

Zamieszczone scenariusze lekcji korespondują z tematami wspomnianego zeszytu edukacyjnego. Według naszego zamierzenia lekcje prowadzone na ich podstawie mają pomóc uczniom utrwalić oraz właściwie zrozumieć często skomplikowaną i delikatną materię wydarzeń sprzed lat. Opublikowany materiał – zarówno tekstowy, jak i ikonograficzny – w wielu miejscach wykracza poza podstawę programową.

Każdy scenariusz jest wzbogacony o dodatkowe propozycje oraz – gdzieś tam – o ramkę „Łamiemy stereotypy”. Chcieliśmy w takich miejscach zwrócić szczególną uwagę na skróty myślowe lub przekłamania funkcjonujące w zbiorowej świadomości. Niekiedy staramy się też rzucić nowe światło na powszechnie znane fakty.

Cel tych wszystkich zabiegów jest jeden: pobudzenie do myślenia, lepsza świadomość własnej przeszłości, a co za tym idzie – pełniejsze rozumienie świata. Mamy nadzieję, że nasze publikacje wydane w ramach projektu „Gen Wolności” okażą się w tym pomocne.

SPIS TREŚCI

Scenariusz 1	Siedmiu wspaniałych	4
Scenariusz 2	Wolna elekcja	6
Scenariusz 3	Potęga polskiego oręża	8
Scenariusz 4	Piszemy konstytucję	10
Scenariusz 5	Pytanie o powstanie	12
Scenariusz 6	Pozytywizm czy romantyzm?	14
Scenariusz 7	Polskie ślady w świecie	16
Scenariusz 8	Budujemy wolną Polskę	18
Scenariusz 9	Niepodległościowe graffiti	20
Scenariusz 10	Polska mapa II wojny światowej	22
Scenariusz 11	Opisać PRL	24
Scenariusz 12	Spotkanie ze świadkiem historii	26
Scenariusz 13	List do Lecha Wałęsy	28
Scenariusz 14	Wolność to...	30

Siedmiu wspaniałych

Charakteryzujemy siedmiu największych polskich władców do czasu Władysława Jagiełły

1. A mianowicie: Mieszka I, Bolesława Chrobrego, Kazimierza Odnowiciela, Bolesława Krzywoustego, Władysława Łokietka, Kazimierza Wielkiego i Władysława Jagiełłę.
2. Potrzebne materiały: portrety władców z pocztu królów i książąt polskich Jana Matejki, arkusze papieru, flamastry.
3. Uczniowie dzielą się na siedem grup i losują portret władcy, którego będą opisywać. Każda z grup na arkuszu papieru kreśli najważniejsze cechy i osiągnięcia wylosowanego władcy. Nauczyciel przypomina, że powinni zwrócić szczególną uwagę na działania zmierzające do zachowania polskiej suwerenności – np. przyjęcie chrztu przez Mieszka I pozwoliło uniknąć przymusowej chrystianizacji, Bolesław Chrobry i jego umiejętna polityka względem niemieckiego cesarza, zbrojne postawienie się Krzyżakom przez Władysława Łokietka, umocnienie Polski na niwie gospodarki i nauki przez Kazimierza Wielkiego, ostateczne rozprawienie się z Krzyżakami przez Jagiełłę.

4. Uczniowie prezentują wyniki swojej pracy. Każda z grup stara się udowodnić, że to „jej” władca najbardziej zasłużył się Polsce i jej wolności. Wieszamy w widocznym miejscu portrety władców i ich opisy stworzone przez uczniów.

5. Podczas dyskusji uczniowie zastanawiają się, który z władców powinien zająć pierwsze miejsce, jeśli chodzi o zasługi dla wolności Polski. Nauczyciel zwraca przy tym uwagę, że ówczesna mapa naszego regionu wyglądała zdecydowanie inaczej. Rywalizujących ze sobą

państw było więcej, co powodowało, że konieczna była dobrze prowadzona polityka zagraniczna, nie można było zaniedbywać obrony na każdej z granic. Sojusze w ówczesnym czasie nie miały trwałego charakteru i ich zawarcie nie oznaczało, że ma się już zupełny spokój z sąsiadem. Budowanie warownych zamków stojących na straży granic było bardzo dobrą taktyką. Nauczyciel podkreśla, że po unii personalnej z Litwą terytorium kraju rozrosło się i przybyli nowi konkurenci. Zwraca uwagę na ciągłość historii – to, że obecnie mamy takie, a nie inne granice, jest również wynikiem polityki pierwszych władców Polski, którym w dużej mierze udało się uniknąć obcych wpływów na rdzennych polskich ziemiach.

6. Nauczyciel wyjaśnia podstawowe trudne słowa i kwestie: suwerenność, unia personalna, a także to, czym było lokowanie na prawie na przykład chełmińskim czy magdeburskim.

+ **Dodatkowa propozycja:**
Spotkanie z miejscowym bractwem rycerskim. Uczniowie dowiadują się, czym był kodeks rycerski, mają też okazję poznać rodzaje oręża używanego podczas bitew i przekonać się, jak ciężkie były zbroje rycerzy. Można również zorganizować wycieczkę na jedną z wielu odbywających się w Polsce inscenizacji bitew lub pojechać na turniej rycerski. Adresy bractw można znaleźć w internecie, np. na www.1lo.suwalki.pl

↑ Malbork – największa ceglana budowla w Europie, zabytek najwyższej klasy, wpisany na listę UNESCO.

→ Inscenizacja bitwy grunwaldzkiej co roku przyciąga tysiące widzów.

! **ŁAMIEMY STEREOTYPY:**

Warto uświadomić uczniom, że obecność Krzyżaków na polskich ziemiach niosła nie tylko pożogę, mordy i wszelkie zło. Krzyżacy reprezentowali w owych czasach rozwiniętą cywilizację i kulturę Zachodu. Wraz z nimi przywędrowało do północnej polski prawo (np. lokacji miast na prawie chełmińskim – pojęcie warto wyjaśnienia i przykładów, choćby na podstawie obecnego wyglądu Chełmna), umiejętność budowania nowoczesnych warowni (dobrym przykładem jest Malbork – nowoczesna twierdza), zasady organizacji, a nawet wykwintna kuchnia (na dworze Wielkiego Mistrza jadano jak u królów) z nieznanymi dotąd składnikami.

Wolna elekcja

Organizujemy w klasie wolną elekcję

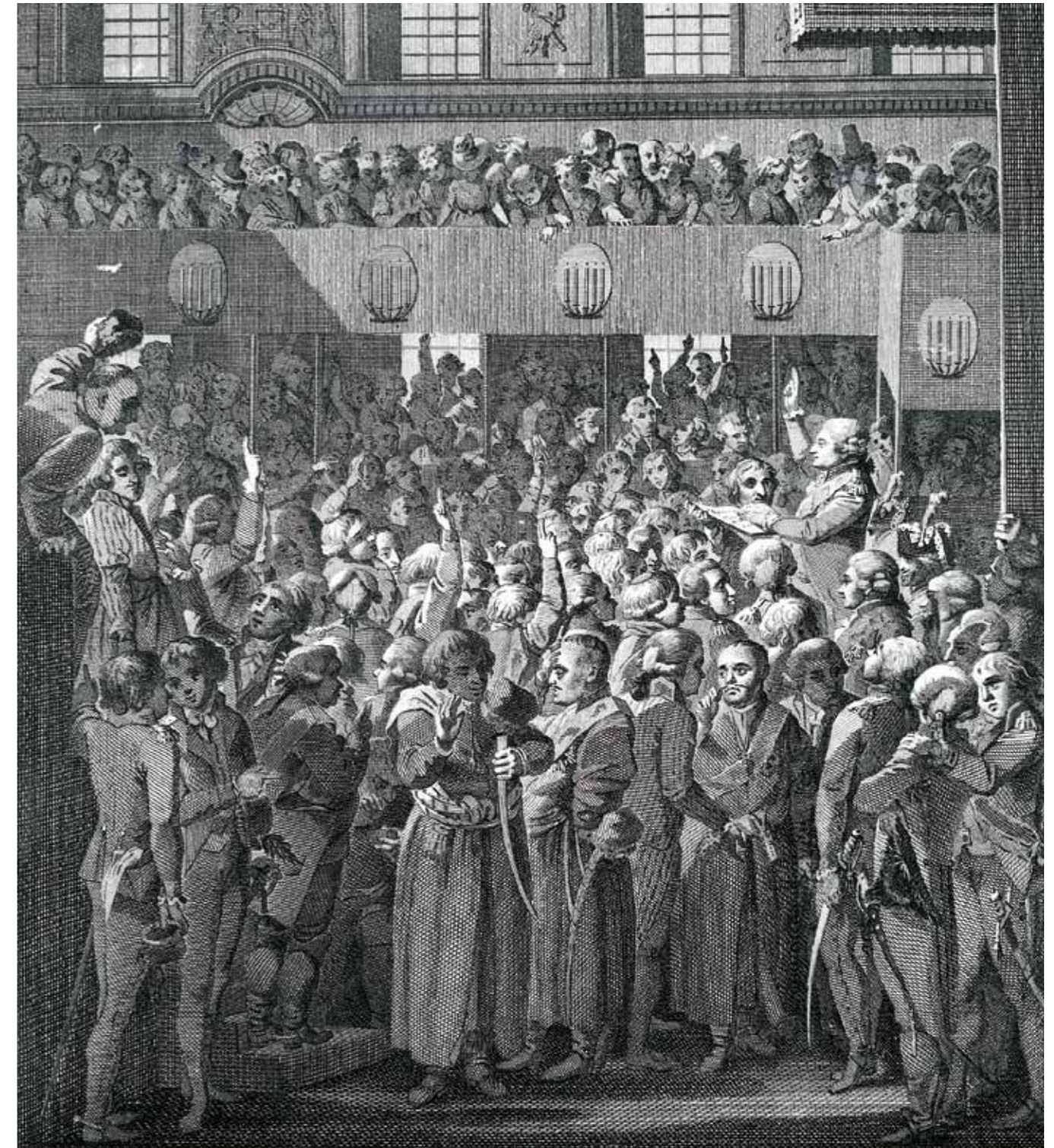
1. Uczniowie podzieleni na stronnictwa spróbują wybrać króla (bądź królową), który sprosta oczekiwaniom większości.
2. Uczniowie spisują na tablicy swoje artykuły henrykowskie i *pacta conventa* określające, zachowania jakich przywilejów będzie żądać klasa od nowego władcy i czego od niego oczekuje. Nauczyciel objaśnia, czym były artykuły henrykowskie i *pacta conventa*.
3. Klasa dzieli się na minimum dwa stronnictwa (może być więcej – w zależności od liczebności klasy; ważne, żeby poszczególne grupy liczyły tyle samo osób). Każde ze stronnictw wybiera swojego kandydata na władzę. Grupy pracują, aby jak najlepiej przedstawić swojego kandydata – określić jego cechy oraz przede wszystkim, korzyści, jakie jego wybór przyniesie klasie. Nauczyciel przypomina, jak ważnym elementem w systemie demokracji była wolna elekcja. Pokazuje, że to, iż mógł wziąć w niej udział praktycznie każdy szlachcic, stanowiło jedną z podstaw wolności. Zwraca też uwagę, że zazwyczaj sami kandydaci w ogóle nie występowali przed elektoratem, reprezentowali ich jedynie stronnicy.
4. Poszczególne grupy prezentują kandydatów i jednocześnie próbują przekonać członków konkurencyjnego stronnictwa do przejścia na swoją stronę.
5. Przechodzimy do głosowania. Tak jak za czasów demokracji szlacheckiej głosowanie musi być jawne – przez podniesienie ręki. Jeśli żadnemu z kandydatów nie uda się przeciągnąć nikogo na swoją stronę, każde ze stronnictw ponownie zabiera głos i próbuje zyskać głosy dla swojego kandydata. Może być tak, że nie uda się wybrać

króla. To może być przyczynek do dyskusji o tym, czym kierowała się szlachta w swoich wyborach.

6. Czym wolne elekcje różniły się od współczesnych wyborów (np. prezydenckich), a w czym je przypominały? Uczniowie wypisują najważniejsze podobieństwa i różnice na tablicy.

Pojęcia do szczegółowego wyjaśnienia: czym były w istocie artykuły henrykowskie oraz *pacta conventa* – wskazanie różnic pomiędzy tymi zobowiązaniami.

- +** **Dodatkowa propozycja:**
Liberum veto, czyli utrapienie szlacheckich sejmów. Przeprowadzamy w klasie szybkie głosowanie (oczywiście jawne, jak za czasów szlacheckich). Temat może dotyczyć wyboru kierunku wycieczki klasowej – morze czy góry – albo filmu, który chcą wspólnie obejrzeć – komedia czy horror. Czy da się osiągnąć jednomyślność, w momencie kiedy każdy może krzyknąć: „nie pozwalam!”? Nauczyciel opowiada, jak radzili sobie z tym uczestnicy sejmów i sejmików I Rzeczypospolitej. Jako ciekawostkę można podać, że uciekano się nawet do przemocy. *Liberum veto* mogło zostać odwołane, jeśli zgłaszający je szlachcic nie opuścił miejsca sejmu. Często uciekano się do forteli, bywały sytuacje, że goniono zgłaszającego nawet kilka kilometrów, zaciągano z powrotem i żądano pod groźbą pobicia (a czasami nie tylko groźbą) odwołania *liberum veto*. Jednym ze skutecznych sposobów było zawiązywanie konfederacji – do podjęcia uchwały wystarczyła wówczas zwykła większość, a *liberum veto* traciło swą moc.

← Pacta conventa Henryka Walezego.

↑ Scena z obrad Sejmu Wielkiego.

SCENARIUSZ 3

Potęga polskiego oręża

Klasowa analiza sukcesów polskiego wojska

1. Najsłynniejsze bitwy – dlaczego udało się je wygrać? Analizujemy fortele polskich dowódców i odkrywamy siłę polskich militarnych wynalazków.

2. Potrzebne materiały: fragmenty filmów „Krzyżacy” (scena bitewna), „Ogniem i mieczem” oraz „Potopu” (sceny szarży husarii); dodatkowe ilustracje pokazujące z bliska, czym walczone w owych czasach.

3. Nauczyciel pyta uczniów, jakie pamiętają wygrane bitwy Polaków. Na lekcji szczególną uwagę poświęcimy bitwie pod Grunwaldem oraz bitwom z udziałem husarii. Nauczyciel, omawiając bitwę, może puścić fragmenty „Krzyżaków”. Wskazuje na nowatorski, nieznanym zachodniemu rycerstwu sposób dowodzenia. Król polski nie uczestniczył w walce, ale stoi na wzgórzu i wydaje rozkazy. Uczniowie oceniają ten sposób dowodzenia i wykazują jego przewagę nad dotychczasowym, gdy wódz szedł na czele chorągwi (tak jak pod Grunwaldem Ulrich von Jungingen).

! ŁAMIEMY STEREOTYPY:

Warto wskazać przy tej okazji, że Sienkiewiczowska wersja historii (albo powielana przez jego wielbicieli) jest często daleka od rzeczywistości. Nie ma na przykład dowodów na kopanie wilczych dołów przed bitwą grunwaldzką, Krzyżacy wcale nie przeważali liczebnie i nie byli lepiej uzbrojeni. Obie armie przybyły na pole bitwy w tym samym czasie i obie długo się do niej szykowały. Warto natomiast podkreślić, że wojska Unii Jagiellońskiej były bardziej wszechstronne: składały się bowiem nie tylko z armii wzoru zachodniego (cięższej, nastawionej na siłę ognia), ale także typu wschodniego – lżejszej, bardziej mobilnej, kłusującej podjazdami. Należy zwrócić uwagę na kunszt Jagielly, który potrafił odpowiednio wykorzystać tę różnorodność. Powszechne jest też przekonanie, że grunwaldzka wiktoria zakończyła „problem” krzyżacki. Tymczasem bitwa – choć wygrana bezapelacyjnie – politycznie nie miała aż takiego znaczenia. Proces podporządkowywania Krzyżaków trwał jeszcze wiele, wiele lat.

4. Nauczyciel opowiada także o husarii – doskonale wyszkolonych żołnierzach, którzy podczas ataku dodatkowo przerażali tętentem końskich kopyt i szumem piór. Uczniowie wymieniają najsłynniejsze bitwy z udziałem husarii. Nauczyciel ilustruje wypowiedzi materiałem filmowym. Patrząc na atakujących husarzy, nauczyciel prosi uczniów, żeby postarali sobie wyobrazić, co mógł czuć żołnierz walczący przeciwko tak uzbrojonym wojskom. Może zacytować fragment „Potopu”: „Spojrzymy: husaria już rozpuściła konie. Boże, co za impet! Wpadli w dym... znikli [...] Aż zagrzmiało coś i dźwięk się uczynił, jakby w tysiącu kuźni kowale młotami bili. Spojrzymy: Jezus Maria! Elektorscy mostem już leżą jako żyto, przez które burza przejdzie, a oni już hen za nimi! jeno proporce migocą! Idą na Szwedów! Uderzyli na rajtarię – rajtaria mostem! Uderzyli na drugi regiment – mostem! [...] Wszystko pierzcha, wszystko się wali, rozstępuje, idą jakby ulicą... bez mała przez całą armię już przeszli! Zderzą się z pułkiem konnej gwardii, wśród którego Carolus stoi... i gwardię jakoby wicher rozegnał!”

↑ „Bitwa pod Grunwaldem”, Jan Matejko – fragment.

5. Nauczyciel wspomina o innych fortelach i trikach. Np. o tym, że podczas odsieczy wiedeńskiej polscy żołnierze przepasali się sznurami ze słomy. Dzięki temu Austriacy mogli odróżnić Polaków od Tatarów, których stroje i fryzury były do siebie podobne. Nauczyciel podkreśla, że użycie husarii dawało przewagę nawet w tych bitwach, gdzie przeciwnik miał większą liczebność – tak było w bitwach pod Kircholmem, Kłuszynem czy Chocimiem. Nauczyciel może też wspomnieć o fortelu, jakiego użył Jan II Sobieski w 1675 roku podczas bitwy z Tatarami pod Lwowem. Aby ukryć przed wrogiem, jak mało ma wojska, kazał obozowej czeladzi stanąć na wzgórzach z husarskimi kopiami. Tatarzy skutecznie przelecieli się tej fałszywej husarii. Nauczyciel podkreśla, że wszystkie wymienione bitwy miały na celu oddalenie niebezpieczeństwa od Rzeczypospolitej, a odsiecz wiedeńska obroniła chrześcijańską Europę przed turecką inwazją, co dodatkowo zwiększa jej znaczenie.

6. Nauczyciel wprowadza tematy do dyskusji: **a)** czy polskie ruszenie miało sens? – wskazuje indywidualny, wolnościowy charakter formacji, podkreśla także to, że polskie ruszenie mogło mieć sens, gdy złożone było ze szlachciców zaprawionych w bojach, a nie z nieco zgnusiałych posiadaczy ziemskich, którzy na co dzień zajmowali się gospodarstwem, a nie wojowaniem. Z tego powodu polskie ruszenie miało więcej sensu w czasach rycerskich, a potem traciło na znaczeniu **b)** dlaczego Polska miała problem z dobrą organizacją liczebnej armii zawodowej? – wskazuje to jako problem uboczny demokracji szlacheckiej, w której nie było miejsca dla utrzymywania przez skarbnicę stałej, zaprawionej w boju i w pełnej gotowości armii podległej królowi. Ten stan rzeczy miał ulec zmianie dopiero po uchwaleniu Konstytucji 3 maja.

! ŁAMIEMY STEREOTYPY:

Nauczyciel podkreśla, że demonizowanie polskiego ruszenia jako jednej z późniejszych przyczyn upadku Rzeczypospolitej jest nieuzasadnione – było ono uważane za środek ostateczny, powoływane w skali kraju zaledwie kilka razy.

7. Nauczyciel wprowadza rozróżnienie wojny ofensywnej i defensywnej. Można wprowadzić uczniów w podstawy filozofii św. Tomasza z Akwinu i wyjaśnić pojęcie wojny sprawiedliwej (wprowadzonej przez św. Augustyna, a wykorzystywanej w działaniach dyplomatycznych przez Pawła Włodkowica), będącej moralnym fundamentem wielu wojen owych czasów.

Piszemy konstytucję

Uczniowie tworzą minikonstytucję – może to być konstytucja klasy lub szkoły

1. Uczniowie próbują odpowiedzieć na pytanie: dlaczego potrzebna jest konstytucja. Nauczyciel wspólnie z uczniami odpowiada na pytanie, co zmieniła w Rzeczypospolitej Konstytucja 3 maja. Dla przypomnienia na tablicy wypisuje jej najważniejsze postulaty. Omawia wprowadzanie Monteskiuszowskiego trójpodziału władzy, uaktualnienie pojęcia suwerena Polski oraz kreśli tło historyczne w Europie (opisuje przede wszystkim czasy rewolucji we Francji i jej idee).

2. Przystępujemy do pracy. Uczniowie odpowiadają na pytanie: czyje potrzeby będzie musiała pogodzić pisana przez nich konstytucja? Jeśli to konstytucja klasy, musi być np. zgodna z regulaminem szkoły, powinny też być w niej uwzględnione wymagania i oczekiwania nauczycieli wobec uczniów. Tu nauczyciel wskazuje na różnicę między dokumentem pisanym przez uczniów a konstytucją państwa – w przypadku tej drugiej to wszystkie inne ustawy, prawa i przepisy muszą być z nią zgodne. Czuwa nad tym Trybunał Konstytucyjny.

3. Uczniowie proponują rozdziały, które będzie zawierała ich konstytucja. Mogą to być na przykład rozdziały: 1. Klasa i jej samorząd, 2. Wolności, prawa i obowiązki ucznia, 3. Klasowe finanse, 4. Klasa na wycieczce. Uczniowie mogą także napisać preambułę swojej konstytucji. Nauczyciel pokazuje różne sposoby pisania konstytucji: wzór amerykański (opierający się na kilku zasadniczych hasłach, resztę pozostawiając poprawkom oraz prawu kazuowemu) oraz wzór europejski (polski i francuski), czyli wzór konstytucji rozbudowanej.

4. Kiedy zostanie ustalony układ konstytucji, uczniowie dzielą się na grupy – każda z nich pracuje nad swoim rozdziałem. Na koniec przedstawia swoją propozycję klasie i uczniowie wspólnie nanoszą poprawki. Potem głosują ich zatwierdzenie.

5. Uczniowie zabierają się do graficznej oprawy uchwalonych praw. Potrzebne materiały: możliwie największa kartka, najlepiej rozwijany rulon brystolu, grube kolorowe flamastry, nożyczki, pinezki. Uczniowie po kolei zapisują w formie haseł ustalone postanowienia, a następnie wieszają zapis.

6. Konstytucja powinna wisieć w widocznym miejscu klasy. Uczniowie deklarują, że będą przestrzegać spisanych przez siebie zasad. Konstytucja przyda się w spornych sytuacjach – uczniowie będą mogli powołać się wtedy na prawo ustanowione przez siebie samych. Nauczyciel podkreśla, że dla państwa posiadanie konstytucji jest wyrazem demokracji, gwarantem wolności. Nie pozwala na dowolność w rządzeniu, zawiera prawa i obowiązki, których należy przestrzegać, co prowadzi do praworządności w państwie i jest jednym z elementów uniemożliwiających jego destabilizację, mogącą prowadzić przecież do utraty niepodległości. Nauczyciel zaznacza, że konstytucja nie jest prawem nadanym raz na zawsze i może podlegać zmianom.

↑ „Rejtan – upadek Polski”, Jan Matejko.

+ Dodatkowa propozycja:
Tworzymy współczesną wersję „Rejtana” Jana Matejki. Uczniowie zapoznają się z obrazem i inscenizują własny. Wcielają się w postaci namalowane przez Matejkę, przy okazji zdobywając wiedzę na ich temat. Na koniec robią fotografię – „replikę” obrazu. Od inwencji nauczyciela i możliwości uczniów zależy, czy podejmą się odwzorowania historycznych strojów (można je zrobić prowizorycznie chociażby z papieru), czy np. wymyślą współczesną wersję historycznych postaci. W przygotowaniach, jako pomoc i inspirację, można wykorzystać piosenkę „Rejtan, czyli raport ambasadora” Jacka Kaczmarskiego.

+ Dodatkowe propozycje:
Poznajemy czasy stanisławowskie – analiza panowania króla pod kilkoma kątami: politycznym, sytuacji międzynarodowej oraz osobistego wkładu króla w budowanie kultury kraju i implementowania myśli oświeceniowej. Poznajemy wielkich Polaków doby oświecenia – postaci, które wykraczały daleko poza swoją epokę, np. Stanisława Staszica, Hugona Kołłątaja, Stanisława Konarskiego, księcia Adama Kazimierza Czartoryskiego, Izabellę Czartoryską, Stanisława Małachowskiego, Ignacego Krasickiego, Wojciecha Bogusławskiego, braci Śniadeckich, Adama Naruszewicza i innych. Nauczyciel przybliży w dwóch słowach ich sylwetki i osiągnięcia. Ocenia ich wkład w budowę podwalin pod nowoczesną Polskę. Analizujemy, dlaczego konstytucja majowa miała tylu przeciwników i trzeba ją było uchwałać, stosując fortele. Dlaczego wielu uważało ją za zamach na „wolność” szlachecką i przyczynek do upadku kraju. Inicjujemy dyskusję, kto miał rację.

! ŁAMIEMY STEREOTYPY:

Próba spojrzenia na konfederację targowicką nieco szerzej niż tylko jako na zdradę narodową konserwatystów występujących w obronie „złotej wolności”. Nauczyciel zwraca uwagę, że czas upadku Rzeczypospolitej zbiegł się z rewolucją francuską, wzrostem napięcia prorepublikańskiego w całej Europie, z nową definicją suwerena (cały naród) i pojawieniem się myśli oświeceniowych, liberalnych. Do zastanowienia: czy targowica była tylko chęcią zachowania partykularnych interesów grupy konfederatów, czy może także wyrazem obawy przed rewolucyjną zawieruchą i szukaniem ochrony stanowego oraz kulturowego status quo? Czy mogła być próbą obrony nie tylko wolności szlacheckich, ale też swoiście rozumianej wolności Polski?

Pytanie o powstanie

Organizujemy turniej klasowy

1. Turniej dotyczy polskich powstań oraz romantycznych prób ratowania wolności. Nauczyciel zapowiada turniej odpowiednio wcześniej, podając zakres tematyczny pytań, i podpowiada, z jakich materiałów uczniowie powinni korzystać podczas nauki.

2. Potrzebne materiały: kartki do losowania z wypisanymi pytaniami. Tablica, na której można spisać punktację poszczególnych grup.

3. Dzielimy klasę na grupy – drużyny. Każda z drużyn wyznacza kapitana. Drużyny kolejno losują pytania z wybranej przez siebie puli – za 5, 10 lub 15 punktów. Drużyna wspólnie się naradza, kapitan udziela odpowiedzi. Błędna odpowiedź oznacza punkty ujemne lub utratę kolejki. Uwaga: podziału na drużyny można dokonać już w momencie zapowiedzi turnieju. Uczniowie mają wówczas szansę na opracowanie taktyki. Nauczyciel decyduje, ile będzie rund pytań (w zależności od czasu, jakim dysponuje).

4. Przykłady pytań:

Przykładowe pytania za 5 punktów:

- Podaj datę wybuchu powstania styczniowego.
- W jakim mieście rozpoczęło się powstanie listopadowe?
- Jak nazywa się budynek, który szturmowali podchorążowie w pierwszych godzinach powstania listopadowego?
- Ile lat dzieliło powstanie styczniowe od listopadowego?

Przykładowe pytania za 10 punktów:

- Nazywany był naczelnikiem w sukmanie. O kim mowa?
- Która bitwa insurekcji kościuszkowskiej została uwieczniona na wielkim obrazie, który można oglądać we Wrocławiu?
- Jak miał na imię wielki książę, brat cara Aleksandra I?
- Jak wyrażano żałobę po upadku powstania styczniowego?

Przykładowe pytania za 15 punktów:

- W jakim mieście urodziła się caryca Katarzyna II?
- Pod jakim pomnikiem spotkali się powstańcy przed powstaniem listopadowym?
- Wymień trzech znanych przedstawicieli Wielkiej Emigracji.
- W jakim mieście zmarł Adam Mickiewicz?

5. Zwycięża drużyna, która zbierze największą liczbę punktów. Nauczyciel nagradza najlepszych ocenami.

↑ Rycina przedstawiająca moment zrywu powstańczego w listopadzie 1830 roku.

+ Dodatkowa propozycja:

Szkolny turniej wiedzy „powstańczo-niepodległościowej”. Odbywa się na podobnych zasadach co turniej klasowy, tyle że każda klasa zgłasza jedną drużynę, która ją reprezentuje. W przygotowaniu turniejowych zadań mogą połączyć siły historycy i poloniści, aby uczniowie doskonalili się w znajdowaniu związków między historią polskiej walki o niepodległość a historią literatury i sztuki.

+ Dodatkowe tematy do rozważenia:

Czy zbrojne wystąpienia przeciwko zaborcom miały sens? Nauczyciel podkreśla różnice między zrywami i sytuacją międzynarodową w owym czasie. Wskazuje na różnice w interesach i udział różnych grup społeczeństwa w zrywach – może wskazać paralelę między doświadczeniami XIX wieku a protestami opozycji wobec rządów w komunistycznej Polsce. W jaki sposób twórczość artystów doby romantyzmu wpływała na morale społeczeństwa?

↑ Rekonstrukcja bitwy pod Olszynką Grochowską.

Pozytywizm czy romantyzm?

Debata oksfordzka w klasie przypominająca sąd nad epokami

1. Organizujemy w klasie sąd nad dwoma rodzajami walki o wolność: romantyczną i pozytywistyczną. To uczniowie zdecydują, który z rodzajów był skuteczniejszy.

2. Uczniowie przygotowują się do lekcji: nauczyciel wspólnie wyznacza trzyosobowy skład sędziowski. Część klasy dzieli na dwie grupy – obrońców pozytywizmu i obrońców romantyzmu. Reszta uczniów odgrywa rolę publiczności. Każda z grup wybiera swojego adwokata oraz oskarżyciela przeciwnej opcji. Zadaniem domowym jest zebranie argumentów na dzień „procesu”.

3. Skład sędziowski pełniący funkcję jury zasiada w ławce przodem do całej klasy. Po jednej stronie siedzą „romantycy”, po drugiej „pozytywiści”. Zaczynają romantycy. Oskarżyciel wylicza wady pozytywistycznej walki o wolność (np. to, że jest sprzeczne z dotychczasową tradycją walki o wolność, że nie widać natychmiastowego efektu działania pozytywistów). Potem oskarżyciel pozytywistów kieruje mowę przeciwko tezom romantycznym (np. że są porywcze, że wykrwawiają naród).

4. Po mowach oskarżycieli do akcji wkraczają adwokaci. W porozumieniu ze swoimi grupami zadają pytania przeciwnikom (np. pytanie do romantyków: „Jaki sens miało prowadzenie walki w powstaniu listopadowym, skoro po jego upadku większość dowódców musiała emigrować?”; pytanie do pozytywistów: „W jaki sposób praca miała doprowadzić do wolności, skoro wykonywana była na terytorium zaborców i bardzo często na ich rzecz?”). Nauczyciel ustala, ile pytań mogą zadać przeciwnikom obrońcy. Dodatkowe pytania obydwu grupom może zadawać również skład sędziowski oraz uczniowie odgrywający rolę publiczności.

5. Po pytaniach grupy naradzają się i pomagają adwokatom przygotować mowy obronne. Adwokaci bronią swoich idei. Tym razem jako pierwsi mówią pozytywiści.

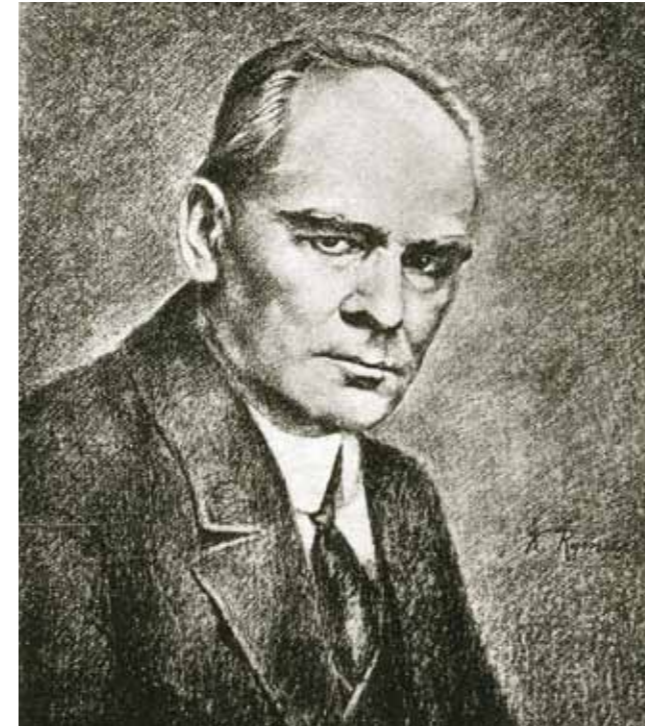
6. Skład sędziowski wysłuchuje argumentów i udaje się na naradę z publicznością. Uczniowie, ogłaszając wyrok, muszą – tak jak w prawdziwym sądzie – uzasadnić swoją decyzję.

Pytanie do uczniów, do zastanowienia i dyskusji:

„Czy w dzisiejszej Polsce praca na rzecz zachowania wolności ma bardziej romantyczny, czy pozytywistyczny charakter?”. Dyskusja i uzasadnienia.

+ Dodatkowa propozycja:

Wycieczka po Warszawie śladami Stanisława Wokulskiego. Uczniowie czytają wybrane przez nauczyciela fragmenty „Lalki” Bolesława Prusa. Potem ruszają na wycieczkę śladami jej bohaterów – poznają Warszawę, a jednocześnie odwiedzają miejsca, w których bywali bohaterowie powieści, w której wyraźnie ścierają się idee romantycznej i pozytywistycznej walki o wolność. W programie wycieczki powinny znaleźć się np. Pałac Jabłonowskich (dawny warszawski ratusz – tu bawił się Wokulski) czy kościół Kapucynów (tu Rzecki zastał modlących się o sukces licytacji kamienicy Łęckich i baronową Krzeszowską, chcących ją kupić jak najtaniej). W opracowaniu trasy warto skorzystać z pomocy jednego ze stołecznych punktów informacji turystycznej.

↑ Stefan Żeromski.

↑ Cyprian Kamil Norwid.

↑ Fotos z ekranizacji „Lalki” Bolesława Prusa.

+ Dodatkowa propozycja:

Sylwetki najważniejszych romantyków i pozytywistów – nauczyciel sugeruje wypisanie na tablicy (po lewej stronie romantyków, po prawej pozytywistów, pośrodku – ludzi z pogranicza). Dzieci wypisują postaci i charakteryzują ich romantyczny lub pozytywistyczny wkład. Nauczyciel moderuje dyskusję przy postaciach będących „na granicy”, takich jak Cyprian Kamil Norwid czy Stefan Żeromski – wskazuje, że w twórczości, pracy i codziennym życiu przez cały XIX wiek było wiele postaw pośrednich oraz postaw ewoluujących. Wnioski.

HASŁA DO WYJAŚNIENIA PRZEZ NAUCZYCIELA:

- **PRACA ORGANICZNA** – liczne przykłady z życia i literatury tamtych czasów.
- **PRACA U PODSTAW** – liczne przykłady z życia i literatury tamtych czasów.
- **REWOLUCJA PRZEMYSŁOWA** – konieczne wskazanie ogromnych zmian społecznych wywołanych przez nią. Na świecie zmienia się ustalony od wieków porządek, tworzy się nowe społeczeństwo, które staje przed nowymi problemami. Nauczyciel wskazuje rodzenie się współczesnego kapitalizmu, a także socjalistyczną reakcję na niego – konflikt trwający do dziś. Konieczne jest omówienie, jak rewolucja przemysłowa wyglądała na ziemiach polskich.
- **KU POKRZEPIENIU SERC** – przykłady z literatury i sztuki tamtych czasów.

Polskie ślady na świecie

Uczniowie szukają miejsc w świecie związanych z wielkimi Polakami żyjącymi na emigracji

1. Dlaczego w Stanach Zjednoczonych organizuje się Paradę Pułaskiego, dlaczego w Paryżu stoi pomnik Adama Mickiewicza, a na Węgrzech ulicom patronuje generał Józef Bem? Uczniowie szukają odpowiedzi na te pytania, sami też mają zadanie wyszukania na lekcję śladów Polaków za granicą (choć wychodzimy od Wielkiej Emigracji, proponujemy, aby nie wprowadzać ograniczającej cezury czasowej – jedną z propozycji może być przecież pomnik Jana Pawła II w portugalskiej Bradze). Chodzi o to, aby pokazać uczniom, że na przestrzeni wieków Polacy nie tylko w kraju, ale na całym świecie walczyli o wolność ojczyzny oraz starali się, aby sławić ją na całym globie. Zawsze tam, gdzie byli, podkreślali, że walczą o wolną Polskę. I te starania spotykały się z uznaniem miejscowych. Podczas lekcji warto też wspomnieć o polskich naukowcach i ludziach kultury, którzy krzewili polską myśl i sztukę na świecie – patrz niżej.

2. Potrzebne materiały: mapa świata, zdjęcia i materiały filmowe przedstawiające miejsca i wydarzenia związane z Polakami na świecie, konieczny dostęp do internetu. Nauczyciel może przygotować białe-czerwone, papierowe „ślady” butów lub stóp, które uczniowie będą przyczepiać na mapie.

3. Uczniowie przedstawiają swoje propozycje, jednocześnie wskazując na mapie miejsca, o których opowiadają. Powinny wśród nich znaleźć się miejsca poświęcone Kazimierzowi Pułaskiemu w USA (wspomniana parada w Nowym Jorku, Pułaski Bridge w Chicago, wieś Pułaski w Wisconsin i inne; warto wspomnieć, że w 2009 roku Pułaski został uznany honorowym obywatelem USA), liczne pomniki Tadeusza Kościuszki (których w samych Stanach Zjednoczonych jest ok. 70, w tym ten w naj-

ślynniejszym miejscu szkolenia wojskowych – Akademii Sztabu Generalnego USA w West Point, przy której budowie Kościuszko miał spore zasługi; ciekawostka – Góra Kościuszki, czyli najwyższy szczyt w Australii, nazwany tak przez polskiego zdobywcę szczytu Pawła Edmunda Strzeleckiego na cześć wielkiego rodaka), paryski pomnik Adama Mickiewicza, miejsca upamiętnienia gen. Józefa Bema na Węgrzech i jego pomnik w Rumunii, czołg Stanisława Maczka w holenderskiej Bredzie, ślady Chopina w Paryżu czy na Majorce, Monte Cassino itd. Nauczyciel przytacza także przykłady polskich grobów na obczyźnie, m.in. Józefa Piłsudskiego na wileńskiej Rossie, Fryderyka Chopina w Paryżu, czy Władysława Andersa na Monte Cassino. Uczniowie zaznaczając miejsca na mapie, zastanawiają się, w jaki sposób wymieniane przez nich osoby zasłużyły się budowaniu wolnej Polski.

4. Nauczyciel pokazuje zdjęcia (przydatny będzie do tego internet) oraz opowiada o atrakcjach turystycznych wskazanych miejsc, zachęcając do odwiedzania ich podczas wycieczek, np. włączając je w rodzinne wakacyjne podróże po świecie.

5. Lekcja kończy się dyskusją. W jaki sposób współcześni Polacy mogą zasłużyć na pomniki i uznanie za granicą? Czy w świecie otwartych granic i wolności podróżowania podkreślanie swojego pochodzenia ma sens? Być może wielu uczniów już dziś planuje chociażby kontynuowanie nauki za granicą lub nawet zamieszkanie w innym kraju. Nauczyciel podkreśla, że jeżdżąc po świecie, zawsze będą ambasadorami swojego kraju. Co mogą zrobić, aby Polska była postrzegana jak najlepiej?

← Maria Skłodowska-Curie w swoim laboratorium.

↓ Fryderyk Chopin.

↑ Ignacy Domeyko.

+ Dodatkowa propozycja:

Nauczyciel przedstawia wielkich Polaków pracujących dla dobra świata (nauki i kultury) w czasach, gdy Polski nie było na mapie. Przygotowuje krótkie charakterystyki takich postaci:

- Maria Skłodowska-Curie
- Fryderyk Chopin
- Antoni Patek
- Ignacy Łukasiewicz
- Józef Hofmann
- Ernest Malinowski
- Ignacy Domeyko
- Adam Mickiewicz
- Juliusz Słowacki
- Cyprian Kamil Norwid
- Bronisław Malinowski
- Józef Teodor Konrad Korzeniowski (Joseph Conrad)
- Henryk Arctowski
- Ludwik Zamenhof
- Ludwik Hirsfeld
- Paweł Edmund Strzelecki

Budujemy wolną Polskę

Uczniowie próbują uświadomić sobie, jak trudnym procesem było scalanie terenów pozaborowych w jeden organizm państwowy

1. Lekcja zaczyna się eksperymentem. Potrzebne będą trzy rodzaje klocków: np. drewniane i dwa rodzaje plastikowych (niekompatybilnych ze sobą). Nauczyciel wysypuje klocki na ławkę i prosi uczniów, aby używając wszystkich rodzajów klocków, zbudowali dom. Budowla, która powstanie (na pewno z wielkim trudem, być może nawet dom runie) to metafora Polski po odzyskaniu niepodległości – każdy z rodzajów klocków symbolizuje inny zabór. Tak jak dom z różnych klocków, tak nagle z trzech zupełnie różnych części trzeba było złożyć jedną Polskę. Eksperyment z klockami ma też podkreślić sukces, jakim było stworzenie w ciągu niecałych dwudziestu lat organizmu odnoszącego gospodarcze sukcesy (budowa Gdyni czy stworzenie Centralnego Okręgu Przemysłowego).

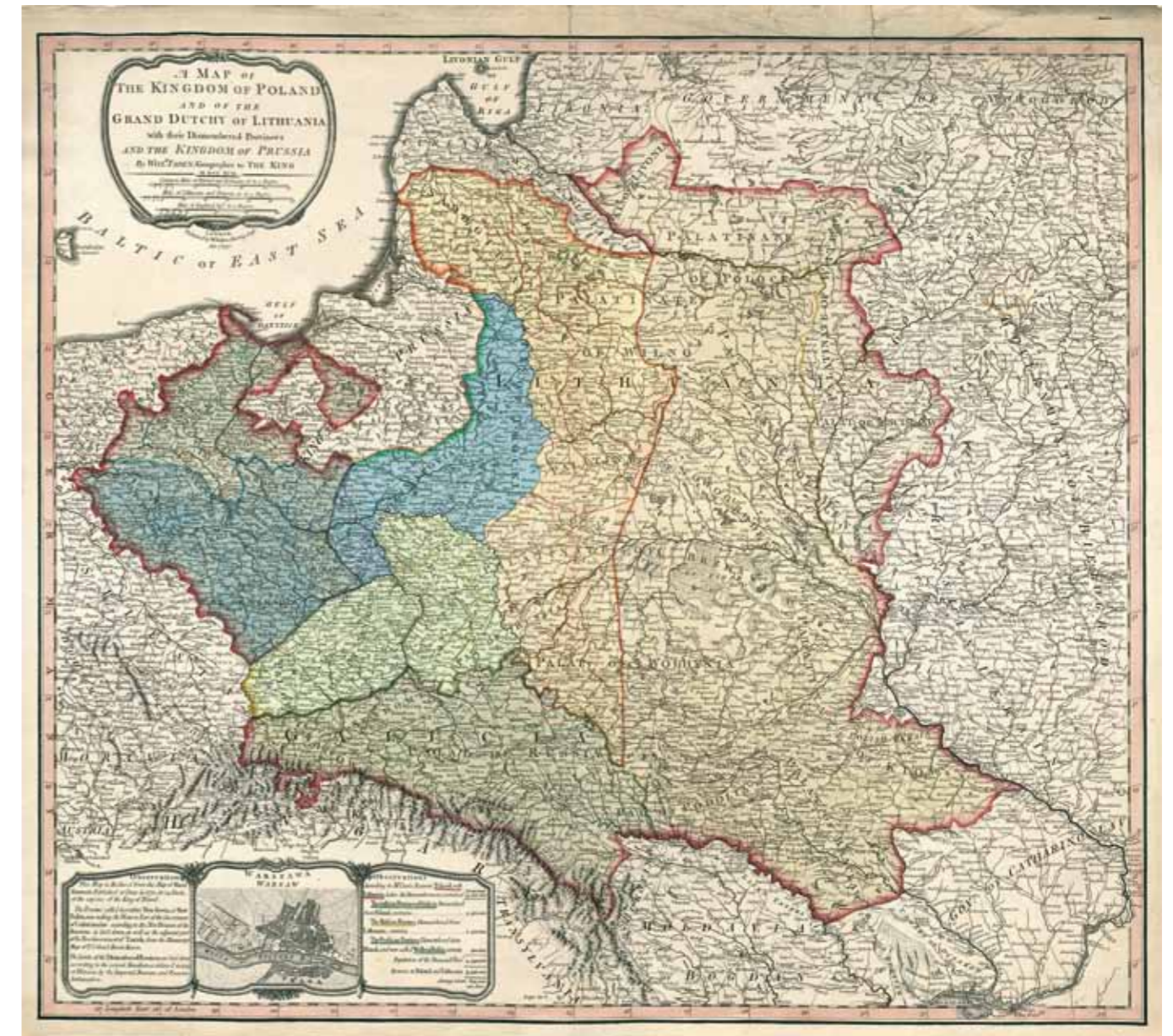
2. Nauczyciel dzieli tablicę na trzy części – każda odpowiada jednemu z zaborów. Uczniowie charakteryzują poszczególne zabory, opisują, jaki bagaż po odzyskaniu niepodległości każdy z nich wnosił do wolnej Polski. Np. przemysł zaboru pruskiego, rolnictwo z autonomicznej Galicji, olbrzymie swobody w zaborze austriackim kontra surowa polityka wynaradawiania w zaborze pruskim i rosyjskim, galicyjskie doświadczenia parlamentarne, służba w wojsku carskim, handel ze Wschodem itp. Można wskazać też różnice materialne: bogatsze Prusy, najbiedniejsza autonomia galicyjska i pośredni zabór rosyjski. To porównanie ma pokazać, jakie sprzeczności trzeba było ze sobą połączyć. Te różnice między zaborami nauczyciel może zilustrować, pokazując np. rozwój sieci kolejowej – najgęstsza, dobrze rozwinięta w Prusach, najgorsza w Austro-Węgrzech. Nauczyciel zwraca też uwagę na to, że zespalanie części rozbiorowych było trudniejsze, gdyż znaczna część

polskiej inteligencji z zaboru rosyjskiego poddana była prześladowaniom, część polskich inżynierów i naukowców wciąż przebywała na emigracji.

+ Dodatkowa propozycja do rozmowy: Wielkim problemem było ustalanie granic i stosunków z sąsiadami. Otwartą dyskusją i polemik było pytanie, jakie ziemie powinny wejść w obręb nowej Polski, a także – jaki ustrój ma mieć, co z układem warstw społecznych? Nauczyciel zwraca uwagę na pytanie, jakie sobie stawiano: „Jaka ta wolna Polska ma być?”. Przytacza stanowisko Józefa Piłsudskiego, który skłaniał się ku federacji z Polską oderwanymi od Rosji niepodległą Białorusią, Litwą i Ukrainą. Nauczyciel prezentuje też koncepcję Romana Dmowskiego. Zakładał on konieczność inkorporacji, czyli włączenia do Polski ziem, na których Polacy stanowili znaczną część ludności.

3. Uczniowie odpowiadają na pytanie: czy spragnieni wolności Polacy byli w stanie pogodzić te wszystkie różnice w imię niepodległej Polski?

4. Nauczyciel prosi uczniów, aby przypomnieli sobie wydarzenia w swoim życiu, na które bardzo czekali (np. pierwszy dzień w szkole, wakacje, święta Bożego Narodzenia, narodziny rodzeństwa, mogą to też być rzeczy typu otrzymanie wymarzonego roweru czy komputera). Co czuli, kiedy ich pragnienie się spełniło? Wspólnie zastanawiają się, jak mogły wyglądać pierwsze chwile wyczekiwanej niepodległości 11 listopada 1918 roku. Nauczyciel opowiada o euforii, która zapanowała w całym kraju, o wiwatujących tłumach witających Ignacego Jana Paderewskiego i równie entuzjastycznym powitaniu marszałka Józefa Piłsudskiego w Warszawie.

+ Dodatkowa propozycja: Lekcja historii opowiedziana piosenkami. Od „Pierwszej Brygady” po „Goń bolszewika”. Nauczyciel puszcza pieśni. Większość popularnych piosenek wojskowych pochodzi z przełomu XIX i XX wieku. Opowiadają nie tylko o trudnym żołnierskim losie, ale także pokazują, jak ważna we frontowym trudzie jest pamięć i tęsknota za wolną i niepodległą ojczyzną.

↑ Stara mapa ilustrująca ziemie zaanektowane w wyniku trzech zaborów.

SCENARIUSZ 9

Niepodległościowe graffiti

Uczniowie projektują własne niepodległościowe graffiti i hasła

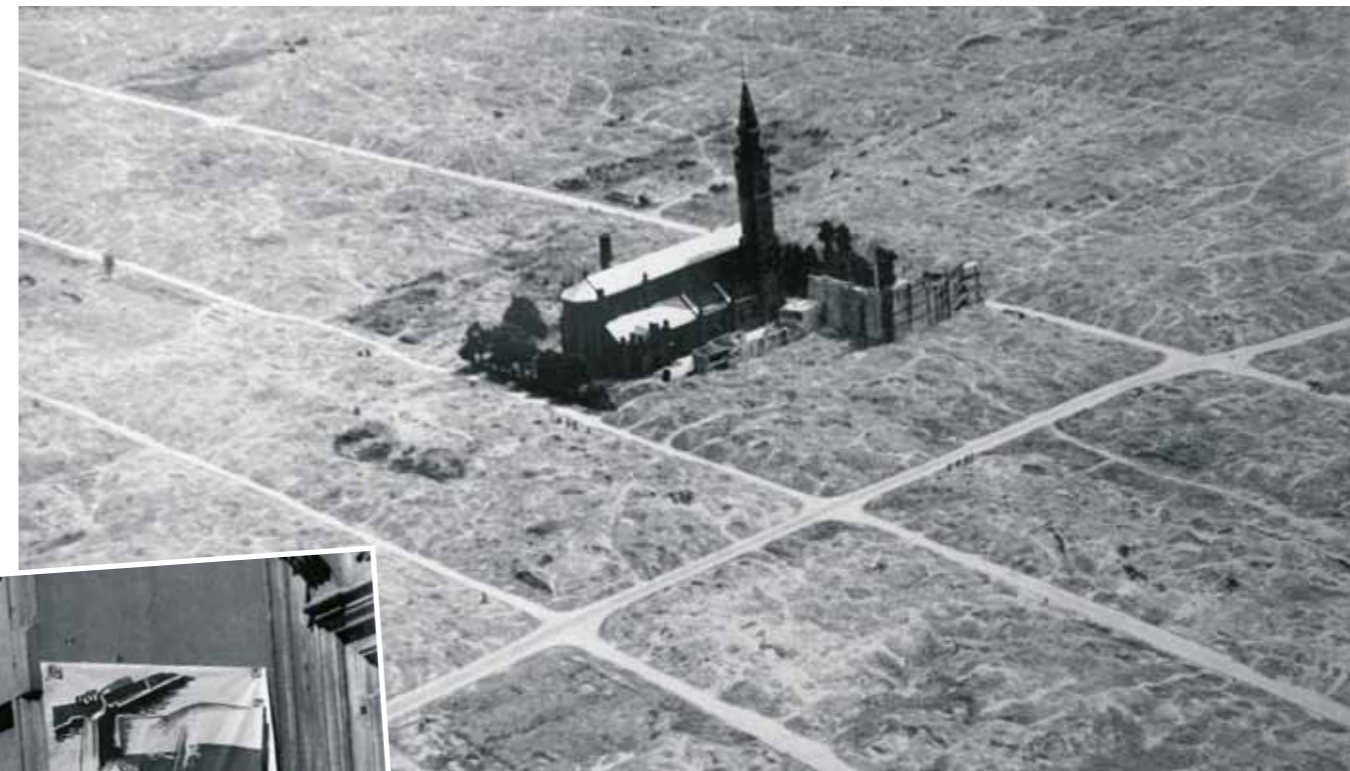
1. Potrzebne materiały: zdjęcia i wydruki rysunków oraz haseł niepodległościowych wypisywanych na murach w czasie II wojny światowej, arkusze papieru, farby i flamastry.
2. Zadanie plastyczne nauczyciel poprzedza krótkim wykładem. Mówi, że w czasie wojny o wolność walczone nie tylko na froncie. Graffiti i hasła wypisywane na murach miały dodać otuchy walczącym i wzbudzić złość we wrogach. Tego typu działaniami zajmowali się bardzo często młodzi ludzie – niewiele starsi od uczniów. Nauczyciel pokazuje rysunek żółwia – znak oporu, kotwicę – znak Polski Walczącej (tu może też przypomnieć historię Tadeusza Zawadzkiego „Zośki” opisaną w książce Aleksandra Kamińskiego „Kamienie na szaniec” – „Zośka” wstawił się tym, że namalował najwięcej kotwic w całej Warszawie i zyskał dzięki temu honorowy przydomek „Kotwicki”; tu warto wspomnieć też o innym bohaterze „Kamieni...” – Janie Bytnarze „Rudym” – pieczętą z kotwicą były jednym z dowodów przeciwko niemu; „Rudy” stemplował nimi niemieckie druki i ulotki oraz Nowy „Kurier Warszawski”, wydawany przez Niemców polskojęzyczny dziennik). Nauczyciel wyjaśnia znaczenie napisów: „Verloren”, „Tylko świnie siedzą w kinie”, „Wawer pomścimy” czy „Palmiry pomścimy”. Pokazuje też bardziej dosłowne rysunki i hasła typu: „Hitler kaputt” czy rysunek swastyki na szubienicy.
3. Uczniowie dostają zadanie: zaprojektować własne niepodległościowe graffiti, plastyczny symbol lub napis.

Nauczyciel uczula, że będzie nagradzał pomysłowość – kotwica, żółw czy napis „Verloren” opierają się na sprytnym i inteligentnym pomysłem oraz grze skojarzeń; chodzi o to, aby uczniowie unikali wulgarnego języka (choć nie należy ukrywać, że Polacy i takiego używali).

4. Uczniowie prezentują swoje prace. Nauczyciel nagradza najbardziej pomysłowe.

+ Dodatkowa propozycja:

O co zapytalibyśmy kobiety, które walczyły w powstaniu warszawskim? Uczniowie wypisują na kartkach pytania – nauczyciel podpowiada, żeby nie bali się pytać o rzeczy najbardziej prozaiczne, chociażby związane z codzienną higieną w okupowanej Warszawie, gotowaniem posiłków czy dbaniem o wygląd. Uczniowie głośno odczytują swoje pytania. Potem wspólnie oglądamy film „Powstanie warszawskie” (film bezpłatnie dostępny w internecie). Sprawdzamy, czy dokument dał odpowiedzi na wszystkie pytania. Jeśli nie, nauczyciel wspólnie z całą klasą próbuje znaleźć odpowiedź.

↑ Warszawa po wojnie była morzem ruin. Na zdjęciu: cudem ocalały kościół św. Augustyna, znajdujący się na terenie zlikwidowanego getta.

↑ Plakat zachęcający do walki przeciw okupantowi.

! ŁAMIEMY STEREOTYPY:

Nauczyciel porusza temat sensu wybuchu powstania warszawskiego oraz zachęca uczniów do spojrzenia na to zjawisko z kilku stron. Czy powstanie miało szansę powodzenia? Czy nawet wygrana dałaby Polsce wolność i powstrzymałaby Sowieci? Czy dowództwo AK podjęło słuszną decyzję, mając na uwadze konsekwencje tej decyzji (zrównanie miasta z ziemią, śmierć setek tysięcy ludzi)? Z drugiej strony warto uzmysłowić dzieciom narastające poczucie upokorzenia ludności Warszawy, nienawiść do okupanta, terror tamtych lat i ogromną potrzebę zemsty. Warta nakreślenia jest różnica między tym, co rozsądne, a tym, co pożądane.

Polska mapa II wojny światowej

Uczniowie poznają polskie szlaki bojowe poza granicami okupowanej Polski

1. Polacy walczyli na wszystkich frontach II wojny światowej. Uczniowie tworzą mapę działań i obecności Polaków, jednocześnie kreśląc sylwetki najważniejszych dowódców – generałów Władysława Sikorskiego, Stanisława Maczka, Władysława Andersa i Zygmunta Berlinga.

2. Potrzebne materiały: mapa świata, kolorowe pinezki, kolorowe karteczki do oznaczania miejsc. Uczniowie podczas pracy mogą korzystać z książek i podręczników oraz – jeśli klasa ma taką możliwość – z internetu.

3. Nauczyciel wprowadza uczniów w temat lekcji. Wyjaśnia, że cała droga Polaków w czasie II wojny światowej była naznaczona pragnieniem odzyskania niepodległości. Po klęsce wrześniowej część polskich żołnierzy znalazła się poza granicami i tam walczyła o suwerenność ojczyzny. Przypomina, że podobnie zachowywali się Polacy po upadku powstań narodowych w XIX wieku. Zwraca uwagę na złożoność sytuacji politycznej Polski, aby łatwiej było zrozumieć np., dlaczego w ZSRR powstały dwie polskie armie.

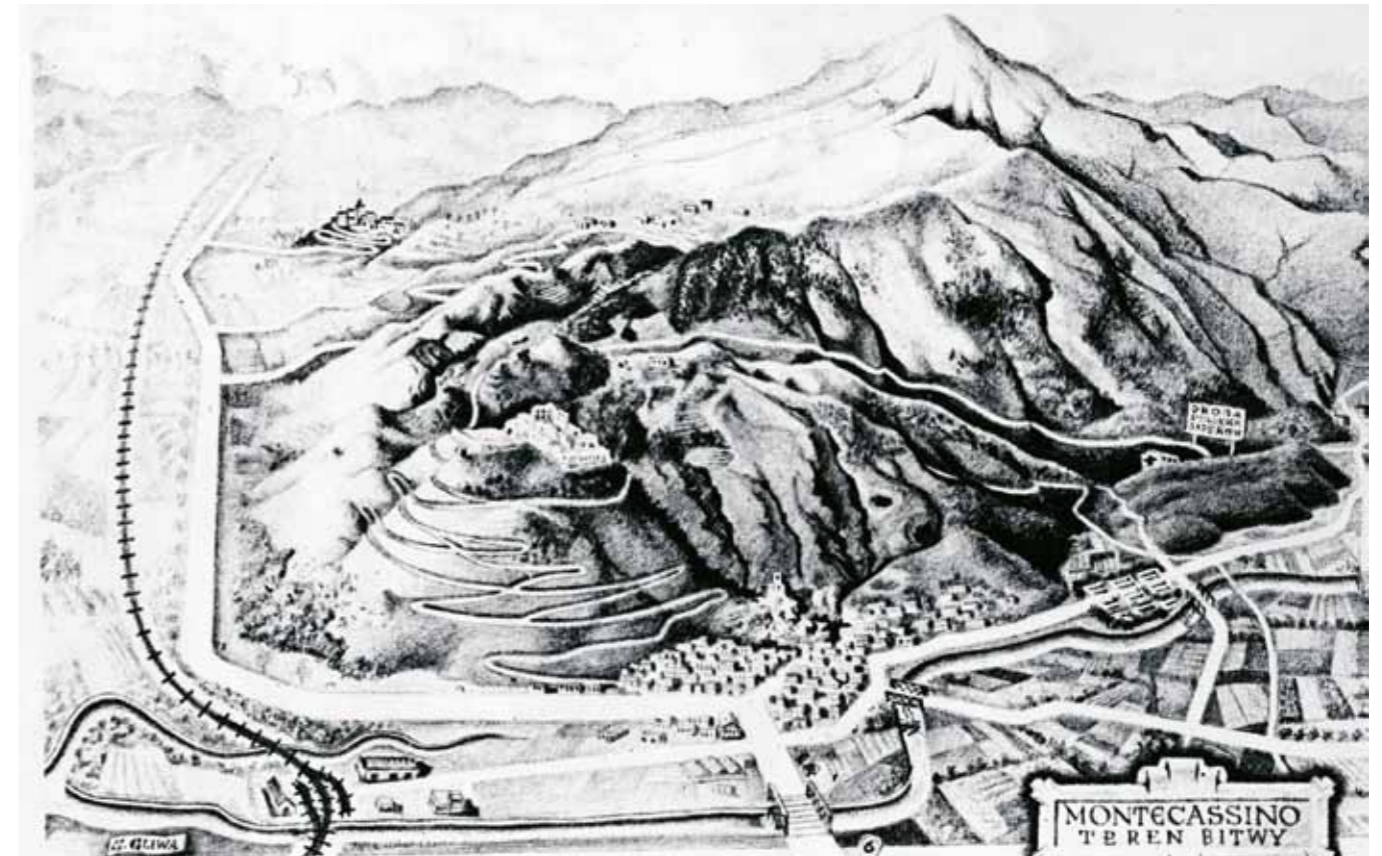
4. Uczniowie, korzystając z materiałów, wyszukują wydarzenia i bitwy, w których brali udział Polacy. Zaczynają od roku 1940 i po kolei śledzą następne lata wojny. Wyszukane wydarzenia umiejscawiają na mapie, tworząc jednocześnie jej legendę (tu warto wykorzystać kolory pinezek – np. zielone – wojska lądowe, niebieskie – marynarka wojenna, czerwone – lotnictwo). Przy każdym oznaczonym punkcie przyklejają karteczkę z hasłowym opisem: np. „kwiecień-maj 1944, bitwa pod Monte Cassino, Polacy zdobywają wzgórze i otwierają

drogę na Rzym”. Na mapie powinny znaleźć się bitwa o Narwik, bitwa o Anglę (przy okazji której nauczyciel wspomina o zasługach Dywizjonu 303), Tobruk, bitwa pod Monte Cassino, zdobycie Bolonii, bitwa o Atlantyck, lądowanie w Normandii, zajęcie Holandii i Belgii, bitwa pod Lenino, przełamanie Wału Pomorskiego, forsowanie Odry i zdobycie Berlina.

5. Nauczyciel przedstawia osiągnięcia wspomnianych generałów. Wykorzystując kartki w różnych kolorach (lub kształtach), uczniowie oznaczają miejsca ich działań na mapie. W ten sposób powstaje nie tylko mapa działań wojennych Polaków, ale kreślą się szlaki bojowe poszczególnych dowódców oraz ich żołnierzy.

6. Uczniowie mogą sprawdzić, jaka odległość w kilometrach dzieli zaznaczone przez nich miejsca od Warszawy. Nauczyciel zadaje pytanie: „Jak waszym zdaniem wytłumaczyć, że Polacy będący tak daleko od Polski walczyli o jej wolność?”. Nauczyciel pomaga zrozumieć pragnienie niepodległości ludzi, którzy odzyskali ją na bardzo krótko, aby znowu ją utracić. To dlatego walczyli ze wszystkich sił i wykorzystywali każdą możliwość, która mogła przybliżyć ich do upragnionej wolności.

7. Nauczyciel pokazuje, że walka o wolność oznaczała nie tylko walkę wręcz, ale także pracę na rzecz aliantów. Jako przykład rozwija wątek Enigmy i przybliża historię złamania kodu maszyny szyfrującej oraz skutki tego działania.

↑ Plan pola bitwy pod Monte Cassino.

↑ Generał Władysław Sikorski wizytuje polskie oddziały na Bliskim Wschodzie w 1943 roku.

Opisać PRL

Uczniowie tworzą gazetę z czasów komunizmu

1. Uczniowie znają PRL z opowieści rodziców i dziadków. Tym razem spróbują sami ocenić wydarzenia tamtego okresu, tworząc czterostronicową gazetę o następującym układzie: 1. strona – czołówka najważniejszych wydarzeń, 2. strona – Polska, 3. strona – świat, 4. strona – kultura i sport.

2. Potrzebne materiały: cztery duże arkusze papieru, kolorowe flamastry, klej, wydrukowane ilustracje lub zdjęcia przedstawiające różne wydarzenia z czasów PRL-u. Warto również pokazać uczniom, jak wyglądała gazeta z tamtych czasów, na konkretnym przykładzie jakiegokolwiek tytułu, na przykład „Trybuna Ludu”.

3. Uczniowie dzielą się na cztery grupy – każda będzie odpowiedzialna za jedną stronę. Grupy odpowiedzialne za czołówkę i stronę poświęconą Polsce muszą ściśle współpracować i razem wybrać to wydarzenie, które ich zdaniem zasługuje na pierwszą stronę. Uczniowie tworzą listę tematów: nie powinno wśród nich zabraknąć wyboru papieża Polaka, wydarzeń grudniowych, karnawału Solidarności z Lechem Wałęsą na czele, powstania Radia Wolna Europa, sukcesów polskich sportowców na igrzyskach olimpijskich i mistrzostwach świata (lekkatleci, piłkarze, siatkarze), sukcesów Wajdy (Złota Palma, nominacja do Oscara).

4. W trakcie pracy nauczyciel przypomina uczniom, że okres PRL-u był również czasem walki o wolność. Wskazuje na tło poszczególnych protestów: ekonomiczne (rok 1956, 1970 i 1976) i polityczne (1968 i 1980). Podkreśla, że również podwyżki cen i reglamentacja były elementem zniewolenia. Trudna sytuacja gospodarcza

powodowała, że nie było wolności nawet w tak podstawowych sferach życia jak dostępność jedzenia i ubrania. Warto podkreślić różnice w interesach i udziale poszczególnych grup społecznych, na przykład w czasie inteligenckich protestów w 1968 roku, którym biernie przyglądali się robotnicy, oraz w czasie „rewanżu” z 1970 roku, kiedy to protestom robotniczym nie pomogli inteligeni. Nauczyciel wskazuje, że Polacy umieli wyciągnąć z tego wnioski i że myśl o wspólnym działaniu rodzi się po 1976 roku wraz z powstaniem KOR-u. A że w jedności siła, dopiero wspólna praca na rzecz wolności wszystkich środowisk doprowadza do powstania Solidarności, a w konsekwencji – do późniejszego upadku komunizmu. Nauczyciel przypomina o szczególnej roli Kościoła w procesie walki o wolność. To środowiska chrześcijańskie często były kanałami przerzutu pomocy humanitarnej, ale też tej skierowanej do opozycji. Warto pokazywać, jaką rolę odegrały wydawnictwa tzw. II obiegu (dostęp do zakazanej literatury, takiej jak np. pozycje Czesława Miłosza).

+ Dodatkowa propozycja:
Zanim uczniowie przystąpią do tworzenia gazety, nauczyciel może podpowiedzieć alternatywną opcję zabawy: stworzenie dwóch wariantów gazety z tamtych lat. Jeden wariant przedstawiłby tę samą wiadomość opisaną językiem ubezwłasnowolnionej, ocenzurowanej prasy, drugi – wolnej, niezależnej, podziemnej gazety. Ćwiczenie to pokazuje możliwości manipulowania informacją.

5. Każda grupa dostaje arkusz papieru i flamastry. Uczniowie tworzą swoje strony gazety – opisy wydarzeń nie muszą być długie, uczniowie do poszczególnych opisów dopasowują zdjęcia i ilustracje.

6. Gotowe plansze są przypinane w widocznym miejscu. Poszczególne grupy omawiają swoje strony i wyjaśniają swoje wybory.

7. Nauczyciel stawia pytanie: czy taka gazeta mogłaby powstać w Polsce Ludowej? Nauczyciel przypomina, że w PRL-u opozycja walczyła także o wolność słowa. Wyjaśnia, jak działała cenzura, na czym polegała jej praca. Zwraca uwagę na zmiany po Sierpniu 1980 roku, kiedy w miejsce usuniętych fragmentów pojawiały się informacje o ingerencji cenzury. Uczniowie podejmują próbę cenzury swojej gazetki – zastanawiają się, które informacje mogłyby zostać, a które musiałyby być przemilczane.

+ Dodatkowa propozycja
Oglądamy wspólnie wybraną komedię Stanisława Barei (np. jeden z odcinków „Alternatywy 4”). Uczniowie wyszukują absurdalności PRL-u przedstawione w filmie, nauczyciel wyjaśnia humor, którego mogą nie rozumieć.

+ Dodatkowa propozycja
Wycieczka klasowa do Gdańska. W programie: odwiedzenie historycznej stoczni oraz Europejskiego Centrum Solidarności.

↑ Okładki gazet i magazynów z czasów PRL-u.

↓ Fotos z komedii Stanisława Barei „Alternatywy 4”.

Spotkanie ze świadkiem historii

Rozmowa z człowiekiem, który działał w opozycji antykomunistycznej

1. Nauczyciel organizuje spotkanie. O prośbę w znalezieniu odpowiedniej postaci może podpytać rodziców podczas zebrania. Z pewnością wśród dziadków znajdzie się ktoś, kto choć w niewielkim stopniu był zaangażowany w działania Solidarności.

2. Na lekcji przed spotkaniem nauczyciel moderuje dyskusję o tamtych czasach i naprowadza dzieci na odpowiednie pytania. Pokazuje zarówno entuzjazm tamtych chwil, jak i zagrożenia i represje, jakie mogły spotkać uczestników konspiracji po wpadce. Dzieci wymyślają pytania, które jeden z uczniów zapisuje na tablicy. Na koniec zajęć uczniowie spisują listę pytań do gościa.

3. Podczas spotkania z gościem dzieci zadają pytania wymyślone wcześniej, ale także te rodzące się spontanicznie. Przykłady pytań: „Czy bał się Pan/Pani, że trafi do więzienia?”, „Jeśli stracił Pan/Pani pracę, z czego się żyło?”, „Jak można się było »zapisać« do Solidarności?”.

4. Spotkanie kończy się podsumowującą rozmową, pomagającą poczuć dzieciom atmosferę tamtych lat i docenić starania poprzedniego pokolenia w walce o ich przyszłość, o ich wolność. Lekcja kończy się dyskusją. Uczniowie zastanawiają się, co dla nich oznacza dziś solidarnościowa walka o wolność poprzednich pokoleń. Czy sami potrafiliby dokonać słuszných wyborów? Co oni sami mają dziś dzięki tym, którzy walczyli z komunizmem.

Dodatkowa propozycja:

Nauczyciel zwraca uwagę na wielowątkową degenerację systemu komunistycznego, na to, do czego doprowadził, mimo że miał opierać się na równości społecznej. Opowiada o katastrofie ekonomicznej (bezpośredniej przyczynie rozmontowania systemu), o niegospodarności gospodarki socjalistycznej i pozornie wspólnej własności. Podkreśla to, że komunizm szerzył mentalne spustoszenie. Mówi o walce z wartościami, które stały w sprzeczności z tą ideologią. Ukazuje fałsz i okrucieństwo systemu totalitarnego zniewalającego ludzi i ich umysły.

Dodatkowa propozycja:

Tworzymy szkolną wystawę poświęconą czasom PRL-u. Uczniowie szukają eksponatów na wystawę w domach i u znajomych – mogą to być zdjęcia, gazety, kartki na żywność, plakaty propagandowe, ubrania, elementy wyposażenia domu itp. Wypożyczają je na czas wystawy, segregują tematycznie, robią opisy, na koniec powstaje ekspozycja, którą zwiedzają wszyscy uczniowie szkoły oraz zaproszeni goście. Potrzebne materiały: duża korkowa tablica lub duży arkusz papieru, flamastry, pinezki.

Dodatkowa propozycja:

Wywiad z rodzicami i dziadkami: nauczyciel proponuje uczniom przeprowadzenie wywiadów z najbliższymi na temat „Pamiętamy PRL”. Jak oni wspominają ten czas i co najbardziej utkwilo im w pamięci?

→ Słynny plakat wyborczy z czerwca 1989 roku.

List do Lecha Wałęsy

Uczniowie wspólnie przygotowują korespondencję do legendy Solidarności

1. Uczniowie piszą list do Lecha Wałęsy. List ma się składać z pytań dotyczących solidarnościowej walki o wolność, obrad Okrągłego Stołu i wyboru Lecha Wałęsy na prezydenta. Uczniowie mogą pytać też o wszystko, co dotyczy tamtych czasów, a co jest dziś dla nich niezrozumiałe.

2. Nauczyciel przypomina sylwetkę Lecha Wałęsy, szczególną uwagę zwracając na pokojowy charakter strajku w 1980 roku oraz unikanie konfrontacji z milicją i wojskiem. Tłumaczy rolę, jaką Wałęsa odgrywał na drodze do wolności. Przypomina słynne przemówienie w Kongresie USA, pokazuje, jak Wałęsa ceniony jest na świecie. Pokojowa Nagroda Nobla to tylko ułamek tego, w jaki sposób świat go docenia. Swoją prelekcję ilustruje zdjęciami lub materiałami filmowymi.

3. Uczniowie pracują w małych, czteroosobowych grupach. Każda z nich pisze co najmniej pięć pytań do Lecha Wałęsy. Przykładowe pytania: „Czy bał się Pan w 1980 roku, że nie uda się dogadać z rządem?”, „Kiedy pierwszy raz spotkał się Pan z Janem Pawłem II, co Panie Panu powiedział?”, „Czy jest coś, co Pana zdaniem Polacy mogliby w tamtych czasach zrobić lepiej?”, „Czy Polacy potrafią korzystać z daru wolności?”.

4. Grupy prezentują swoje pytania. Wszystkie wypisują na tablicy.

5. Nauczyciel wspólnie z uczniami próbuje znaleźć odpowiedzi na zadane pytania. Klasa może napisać także list z pytaniami do Fundacji „Instytut Lecha Wałęsy”.

Dodatkowa propozycja:

Polacy przynieśli wolność Europie. Po polskim Okrągłym Stole rozpoczęły się przemiany w innych krajach. Nauczyciel pokazuje, w jaki sposób przestała istnieć żelazna kurtyna, która podzieliła kontynent na ponad 40 lat. Rozpoczyna od słynnego przemówienia Churchilla w Fulton w 1946 roku, w którym były brytyjski premier stwierdził: „Od Szczecina na Bałtyku do Triestu nad Adriatykiem kontynent przedzieliła żelazna kurtyna”. Nauczyciel tłumaczy, że samo pojęcie żelaznej kurtyny zaczerpnięte jest z teatrów angielskich, w których tak właśnie oddzielano scenę od widowni, aby uniknąć rozprzestrzeniania się pożarów. Przypominamy próby ucieczek Polaków na Zachód, pokazujemy, jak skutecznie owa żelazna kurtyna dzieliła narody.

Dodatkowa propozycja:

Nauczyciel wyjaśnia, jak trudny i delikatny był proces przemian z lat 1989-1991. Jak po zwycięskich, częściowo wolnych wyborach, wyglądał proces kształtowania się władz i ustroju. Że był dyplomatyczną grą pomiędzy stroną solidarnościową a komunistyczną, że w jej trakcie zaczęły się rozdziewki pomiędzy dawnymi opozycjonistami, który doprowadził do „wojny na górze” i dalszych przekształceń. Warta podkreślenia jest bezprecedensowość tamtych zmian i dynamika wydarzeń.

↑ Lech Wałęsa słucha Radia Wolna Europa, 1981 rok.

← Prezydent Ryszard Kaczorowski przekazuje insygnia Lechowi Wałęsie.

Wolność to...

Próba odpowiedzi na to niezwykle trudne pytanie

1. Każdy uczeń w zeszycie dokańcza zdanie: „Wolność to...”. Uczniowie czytają swoje zdania. Nauczyciel zapisuje je na tablicy. Czy są podobne? Czy się różnią? Próbuje wspólnie odpowiedzieć na pytanie, czym jest wolność. Czy można określić ją jednym zdaniem?

2. Uczniowie odpowiadają na pytanie: co dziś składa się na wolność Polski? Nauczyciel prowadzi dyskusję – mówi o wolnej gospodarce, wolności słowa, wolności podróżowania, demokratycznych wyborach, wolności religijnej. Wspólnie z uczniami zastanawia się nad tym, co można było kiedyś, a co można teraz. Nauczyciel pyta: „Czy w czasach PRL-u można było pojechać bez paszportu za granicę?”, „Czy przed 1989 rokiem można było kupić dowolną ilość mięsa w sklepie?”, „Czy można było mówić otwarcie o wszystkich swoich poglądach?”.

3. Uczniowie odpowiadają na pytanie: co dziś zagraża wolności? Rozmawiamy m.in. o terroryzmie i zastanawiamy się, jak można się oprzeć największemu współczesnemu niebezpieczeństwu. Nauczyciel podkreśla, że wolności zagraża nie tylko terroryzm, ale także uzależnienia, na które młodzi ludzie są dziś narażeni, np. stosowanie środków odurzających (alkohol, narkotyki, dopalacze). Może wskazać na historyczne przykłady, kiedy zaborcy (szczególnie rosyjski) i okupanci (niemiecki) wykorzystywali alkohol do podporządkowania sobie Polaków. Pokazuje, że podobną rolę mogą odgrywać współczesne uzależnienia (także te od gier, internetu czy komputera).

4. Nauczyciel podkreśla, że ze wszystkich zdobyczy wolności i demokracji można korzystać, ale trzeba robić to umiejętnie. To podstawowa zasada w zdrowej demokracji. Wolność nie oznacza, że wolno mi wszystko. Mimo że obowiązuje wolność słowa i możliwość zaprezentowania swoich poglądów, należy robić to tak, żeby nikogo nie obrazić i nie skrzywdzić – nie wolno np. kpić z cudzego wyznania, wyglądu, niepełnosprawności czy rasy. W imię oświeceniowej zasady, że moja wolność kończy się tam, gdzie zaczyna się wolność drugiego człowieka.

5. Uczniowie odpowiadają na pytanie: jak oni sami mogą dziś uczestniczyć w budowaniu wolnej Polski? Odpowiedzi warto wypisać i wywiesić w widocznym miejscu w klasie – np. „Buduję wolną Polskę, ucząc się”, „...dbając o środowisko”, „...szanując zdanie innych”. Nauczyciel przypomina, że wolność nie jest nikomu dana raz na zawsze, o czym uczniowie wiedzą już z historii i poprzednich lekcji, ale że trzeba o nią nieustannie dbać.

6. Nauczyciel zadaje uczniom pytanie, czy uważają, że Polacy mają w sobie gen wolności. Jeśli tak, prosi o wyjaśnienie na przykładach z poprzednich lekcji, kiedy i w jaki sposób ów gen o sobie przypominał.

7. Nauczyciel podpowiada uczniom, że tak jak Polacy otrzymywali w czasach komunizmu pomoc od wolnych narodów, tak teraz my, będąc wolni, jesteśmy zobowiązani do pomagania innym. Otwiera dyskusję: gdzie dziś na świecie tłamszona jest wolność i jak my możemy się temu przeciwstawić?

↑ Polski patrol w afgańskiej wiosce.

Dodatkowa propozycja:

Lekcja z zaproszonym gościem. Zapraszamy do szkoły żołnierza lub policjanta, który brał udział w misji pokojowej. Rozmawiamy z nim o tym, na czym polegała jego praca, o zagrożeniach. Nauczyciel tłumaczy, że misje stabilizacyjne są właśnie po to, żeby chronić wolność i niepodległość oraz demokrację w państwach, które ją niedawno odzyskały. Gościem na lekcji może być także europoseł, który opowie o pracy Parlamentu Europejskiego – jak funkcjonuje, co należy do jego zadań. Nauczyciel podkreśla, że obecność Polski w Unii Europejskiej to także przejaw naszej wolności.

Dodatkowa propozycja:

Otwarta dyskusja w klasie o kondycji współczesnego świata. Nauczyciel pyta uczniów, jakie widzą zagrożenia dla wolności i demokracji, jakie stoją przed nami problemy, a jakie dostrzegają szanse związane z rozwojem cywilizacji. Uczniowie, odpowiadając, starają się spojrzeć na to zagadnienie w kontekście globalnym.

Fundacja „Instytut Lecha Wałęsy”

Fundacja jest apolityczną organizacją pozarządową typu non-profit ufundowaną przez Prezydenta Lecha Wałęsę w grudniu 1995 roku, po zakończeniu sprawowania przez niego urzędu Prezydenta RP. Jest pierwszą fundacją prezydencką w Polsce.

W ramach swojej działalności kształtuje pozytywny obraz Polski i Polaków w kraju i za granicą, działa na rzecz ochrony dziedzictwa narodowego, tradycji niepodległościowej i solidarnościowej oraz na rzecz edukacji młodych pokoleń.

W oparciu o wartości, które legły u podstaw polskiego ruchu społecznego „Solidarność”, Fundacja wspiera tych, którzy walczą o lepsze jutro, stąd jej działalność skupia się również na przeciwdziałaniu łamaniu praw człowieka i wpieraniu procesów demokratyzacji społeczeństw oraz promocji dialogu międzykulturowego i międzyreligijnego.

Tekst: Michał Elmerych

Zdjęcia: East News/Roger Viollet, East News/Wojtek Łaski, East News, East News/Harlingue-Viollet, East News/Polfilm, T. Zieliński/East News, Agencja SE/East News, Danuta B. Łomaczewska/East News, Muzeum Niepodległości/East News, Wojciech Olszanka/East News, Tomasz Kosiorowski/Fotonova, Tomasz Wierzejski/Fotonova, Pola Rożek/East News, Wojciech Stróżyk/Reporter, Muzeum Literatury/East News, Archiwum Szczecińskich/East News, East News/Laski Diffusion oraz Shutterstock, Wikimedia Commons

Projekt makiety i skład: Anna Myśluk

Konsultacja metodyczna i historyczna: Barbara Czepik

Redaktor prowadzący: Piotr Wierzbowski

Korekta: Małgorzata Ruskowska

ISBN 978-83-7781-002-6

Copyright © Fundacja „Instytut Lecha Wałęsy”, Warszawa 2011

Publikacja przygotowana przy współpracy z Fundacją „Kocham Polskę” oraz Grupą Wydawniczą BOOKMARK SA